

ANTONI MARTÍ MONTERDE

Qüestió de noms? *La Commonwealth literària dels Països Catalans*

Jo t'intentava noms, i altres carícies.
Joan FUSTER, «Criatura dolcíssima»

«Il y a en effet une grande différence entre la carte politique et la carte intellectuelle du monde. La première change d'aspect tous les cinquante ans ; elle est couverte de divisions arbitraires et incertaines, et ses centres et prépondérances sont très mobiles. Au contraire, la carte intellectuelle se modèle très lentement et ses divisions présentent une grande stabilité, car ce sont les mêmes qui figurent sur les cartes que connaissent les philologues et où il n'est question ni de nations ni de puissances, mais simplement de domaines linguistiques».

Valéry-LARBAUD, *Ce vice impuni, la lecture*

Antoni Martí Monterde (Torís, la Ribera Alta, 1968) viu a Catalunya des de l'any 1996. És professor de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada a la Universitat de Barcelona, on dirigeix el Grup de Recerca Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu. Col·laborador habitual de *L'Espill*, hi ha publicat diversos articles sobre Walter Benjamin, Joan Fuster, Josep Pla, Joan Estelrich, Charles Maurras, entre d'altres. Ha editat obres d'Ernst Robert Curtius i Stefan Zweig, també ha publicat narrativa: *L'erosió* (2001) relat d'un viatge literari a l'Argentina. Com a assagista ha publicat els llibres *J. V. Foix o la solitud de l'escriptura* (1998), *Poètica del cafè* (2007). És autor també d'*Un somni europeu. Història intel·lectual de la literatura comparada* (2011) Els seus darrers llibres són *El far de Løndstrup. Assaig sobre la memòria moral dels espais* (2015) i *Joan Fuster: La paraula assaig* (2019) i *París, Madrid, New-York: Les ciutats de lluny de Josep Pla* (2019), amb el qual va obtenir el Premi Joan Fuster dels Premis Octubre 2018. El seu darrer llibre és *Stefan Zweig. Els suïcidis d'Europa* (2020)

UNA REALITAT BEN DOCUMENTADA

«Cataluña es Valencia, y es Alicante, y es Mallorca». Aquesta frase és inconstitucional, i el seu autor podria acabar ara mateix a l'Audiència Nacional. Una afirmació així hauria produït un autèntic escàndol a la premsa valenciana blavera dels anys vuitanta. Però aquestes paraules assenyalen una veritat incòmoda, a la qual fa molts anys que li busquem el nom no gaire problemàtic; però, com afirma Joan Fuster: «l'eufemisme és ja, en si, una mentida».¹

El que vull subratllar amb aquestes il·lustres argumentacions literàries alienes és que els Països Catalans existeixen de manera implícita en l'imaginari cultural dels millors escriptors espanyols, i que per a aquest reconeixement d'existència la literatura —els escriptors catalans, valencians, balears, rossellonesos i algueresos— és l'element fonamental.

Tenim un nom però no el sap tothom, vinguem del nord o del sud. Al llarg de les darreres dècades, diversos eufemismes miraven de treballar seriosament en el nostre espai geopolític: Euram, Euromed, Euroregió, corredor mediterrani, amb la seva tercera via; no fa gaire, l'any 2017, la *Revista de Catalunya* va publicar un volum especial coordinat per Jordi Manent amb el títol *La nova articulació catalana-valenciana-balear*, amb salutacions dels presidents Carles Puigdemont, Ximo Puig i Francina Armengol, que només pot qualificar-se de fita històrica i impensable no fa massa anys, amb governs del Partit Popular a Mallorca i València; dos anys més tard, naixia a València la revista *Concret*, impulsada per l'Institut Ignasi Villalonga i Edicions Tres i Quatre, que en la seva presentació signada per Antoni Serra Ramoneda indica que el seu objectiu serà estudiar l'Arc Mediterrani. La Commonwealth és la proposta que ens reuneix en aquestes pàgines, i val a dir que la seva maduració no ha estat improvisada; el seu impulsor, Josep Vicent Boira —bon coneixedor del corredor mediterrani ferroviari que de la seva mà sembla veure llum al final del túnel—, en parla des de fa anys, especialment en el seu llibre *La Commonwealth catalanovalenciana. La formació de l'eix mediterrani al segle XX. Les relacions econòmiques de Catalunya i València* (premi Ramon Trias Fargas d'assaig polític 2009), i en diversos articles sobre les relacions en aquest eix; un dels primers en aquesta mateixa revista.² La Commonwealth en seria la penúltima temptativa de robar un nom i un sentit a la realitat en què convivim, a l'espera d'alguna altra que deu estar ja covant-se.

¹ Joan FUSTER: *Judicis finals*, Palma, Editorial Moll, 1960, p. 13

² Josep Vicent BOIRA: «Les relacions entre València i Barcelona», *L'Espill*, 6, 2000, pp. 150-165

El nom no fa la cosa; però potser la cosa sí que fa el nom. No crec que es tracti, com va arribar a proposar-se en una de les respostes intel·lectuals més interessants a *Qüestió de noms* (1962), *És molt senzill: digueu-li Catalunya*, subtítulat *Centre i perifèria en la nació catalana*, de Josep Guia (1985). Al meu entendre, la proposta fusteriana, Països Catalans, continua sent la més adequada, tant en el pla polític com en el cultural, a l'espai que compartim. Seria massa ingenu si afirmés que avui és un objectiu factible, la independència conjunta dels Països Catalans, incloent-hi fins i tot el Rosselló? Potser sí. Segurament el Principat de Catalunya l'assolirà per separat en un termini molt més breu del que imaginem i alguns voldrien, perquè després dels esdeveniments dels darrers dotze anys, la situació és irreversible. Però això no vol pas dir que els Països Catalans siguin una entelèquia difusa, una utopia que no va prosperar o una Ítaca a la recerca de la qual hem naufragat. Els Països Catalans tenen la seva història cultural i intel·lectual, i les seves formes de permanència, malgrat l'adversitat.

En tot cas, aquesta afirmació hauria anat més aviat al Tribunal de Orden Público, o a un Consell de Guerra, que és el que existia en l'època de la seva publicació. Però no li passaria res, no li farien res, al seu autor, perquè qui ho va escriure és José Martínez Ruiz, *Azorín*, i és encara més sorprenent saber que la publicació original d'aquest article, «Una hora de España», va ser a la revista *Vértice* —publicació cultural de Falange Española— el 26 d'octubre de 1939, i que anava encapçalada amb una citació de Jacint Verdaguer: «Tot mirant Catalunya s'ha sentit robar lo cor...».³ Com a reconeixement de l'existència, la mirada de l'altre sempre és una prova força fiable; tot i que també caldria aclarir que el ciutadà José Martínez Ruiz va néixer a Monòver. Al pare de la denominació *Generación del 97* —que els historiadors de la literatura posteriors van rebatejar com a *Generación del 98*, per conveniència nacional— l'hi podem sumar els arguments de dos dels més alts representants de la literatura nacional espanyola finisecular. D'una banda, Miguel de Unamuno, «la

³ AZORÍN: «Una hora de España», *Vértice*, 26 d'octubre de 1939, p. 1. «Cataluña: Tus costas luminosas atraen nuestra mirada; la mirada de nuestro espíritu. Desde Castilla y desde Vasconia, vemos a lo lejos la faja de oro y de luz de las costas mediterráneas. Desde lo más alto de Cataluña se extiende el dentelleo de la costa, hasta los confines de Alicante. Y enfrente está la predilecta Mallorca; Mallorca, con el oro y el azul y el morado del agua en sus calas profundas. Cataluña, tu nombre representa para España la vida, el tumulto, el movimiento, el fervor del mundo durante muchos siglos. Por otro mar navegan ahora los hombres. En el siglo XVI, ya la vida marcha por otros caminos. Pero la armonía, la eurítmia maravillosa de la Grecia antigua, que desde Grecia han venido hasta aquí, serán imperecederas. Cataluña es Valencia, y es Alicante, y es Mallorca»

oposición entre catalanes y castellanos es cultural, no política. Y al decir catalanes incluyo en ellos a otros pueblos españoles de otro nombre, como bajo el de castellanos incluyo también a otros que no llamamos así». ⁴ L'altre és Pío Baroja, qui en una precursora secció sota l'epígraf «El problema catalán» en el periòdic madrileny *El Mundo* —que estrany, que curiós, quina casualitat i quina coincidència—, parlava d'una altre radical, el mal, l'enemic objectiu:

Yo no sé si estos escritores y artistas catalanes, la mayoría poco amigos de España, son semitas o no; pero lo parecen.

¿No es extraño este coincidir en algunas manifestaciones del arte? ¿No es extraño el coincidir en el odio? No sé si el doctor Robert, o Pompeyo Gener, o Bertrán y Musitu, ha dicho que los catalanes son arios; quizás lo sean los del interior; lo que es los de la costa, seguramente no lo son. Su instinto comercial, su sentimiento de asociación, su tendencia reaccionaria con relación a la constitución de la familia, les dan un carácter completamente judaico. Y pasa una cosa curiosa: el tipo ario de fuera de España, celta o sajón, en general no se preocupa de los españoles; pero si piensa en ellos, más bien los quiere que los odia. En Inglaterra y en Alemania más se sienten simpatías que odio por nuestro país, y a los rusos y daneses que he conocido les pasaba lo mismo. Casi podría servir como piedra de toque la simpatía o el odio por los españoles para conocer a un extranjero. ¿No tiene idea segura sobre España o siente simpatía? Puede ser alemán, inglés, ruso, escandinavo o de cualquier país del norte. ¿Tiene odio por España? Entonces es portugués, es americano, es judío o es catalán. [...] Yo no digo que este odio no sea lógico, no hago más que señalar el hecho e indicar la mancomunidad de sentimientos entre judíos y catalanistas. ⁵

Cal assenyalar que a Pío Baroja li podem atribuir la primera aparició en la premsa espanyola de la relació entre anticatalanisme i antisemitisme, concretament amb aquest article publicat a *El Mundo* —quina casualitat!— i titulat: «El problema catalán. La influencia judía». I alguns anys més tard, encara hi afegia:

la producción intelectual barcelonesa, ¿qué impresión da? Hay drama en catalán que parece escrito en Noruega; versos que parecen confeccionados en el bulevar de Montmartre; comedias lacrimosas, como las de Rusiñol, en las cuales

⁴ MÍGUEL DE UNAMUNO: «Barcelona», datat a Salamanca, novembre de 1906

⁵ PÍO BAROJA: «El problema catalán. La influencia judía», Madrid, *El Mundo*, 15 de novembre de 1907

se encuentra uno como disuelto en un mar de merengue internacional; hay de todo: sueco, noruego, dinamarqués y hasta tártaro; lo que no se ve es que haya nada catalán; por lo menos, nada alto, nada fuerte, nada digno del país.⁶

Però encara resulta més significatiu el matís que trobem en una versió posterior del mateix raonament, l'any 1919: «A mí, en general, los escritores catalanes me aburren; me aburre Blasco Ibáñez, me aburre Salvador Rueda, me aburre también Ricardo León. Su obra entera me parece caligrafía pura».⁷ És a dir, que Baroja, com Unamuno, considera que els autors catalans no ho deixen de ser encara que escriguin en castellà, i entre els catalans hi ha, per descomptat els valencians, encapçalats pel seu autor més cosmopolita i gens sospitós de catalanisme o separatisme: Blasco Ibáñez.

L'any 1998, en ple centenari de la crisi nacional espanyola, el suplement de llibres *El Quadern*, de l'edició catalana de *El País*, va publicar un dossier sota el títol: *Països Catalans. Una marca sense mercat*. Una mica més tard, la revista *Transversal*, de Lleida, va publicar un monogràfic sota el títol, precisament, *Països Catalans? Amb interrogació final*. La meua resposta en aquella revista va ser un article amb el títol «Els Països Catalans vists des del tren»,⁸ parcialment recollit als meus diaris d'aquells anys, *L'home impacient*,⁹ en què narrava precisament les sensacions i lectures dels primers anys després de marxar de València, uns moments molt difícils: amb Rita Barberà d'alcaldesa de la ciutat de València gràcies al famós pacte del pollastre amb la Unió Valenciana de Vicente González Lizondo, i el Partit Popular que acabava de guanyar les eleccions autonòmiques i va investir l'inefable Eduardo Zaplana com a president de la Generalitat. No cal que expliqui molt més, el mateix camí que vaig fer jo el van fer, durant els darrers anys del govern de Joan Lerma i els

⁶ Pío BAROJA: «Divagaciones acerca de Barcelona», Conferència pronunciada el 25 de març de 1910, a la Casa del Pueblo de Barcelona, Barcelona, *El Progreso*, 26 de març de 1910, en *Obras Completas*, V, Madrid, Biblioteca Nueva, 1948, p. 526

⁷ Pío BAROJA: *Momentum catastrophicum*, Madrid, Biblioteca Nueva, 1919, p. 53. En el mateix opuscle, Baroja es mostra força clarivident en una premonició: «Si se llega a establecer la autonomía de Cataluña a disgusto de los demás españoles, es de temer que éstos vayan hasta la ruina con tal de perjudicar a los catalanes», p. 36. Cal recordar que en 1919 a les Cortes Espanyoles, s'etava donant el debat de l'Estatut

⁸ «Els Països Catalans vists des del tren», *Transversal* 5, 1998, pp. 55-62. Curiosament ha estat en revistes de fora de Barcelona on el dbat sobre els Països Catalans ha tingut més continuïtat, per exemple la revista *Mirmanda* va dedicar un número monogràfic a *Els Països Catalans. Assaig/Les pays catalans, Essai*. (8, 2013)

⁹ *L'home impacient*, València, Bullent, 2020

primers de Zaplana milers d'universitaris valencians, sobretot filòlegs i de l'àmbit de les Humanitats i Ciències Socials, en el que constitueix una migració quantitativa i qualitativa sense precedents. Cap societat pot perdre una massa crítica de tal magnitud sense ressentir-se greument. Va haver un moment en què l'Euromed va concentrar tants professors en èxode que era impossible no trobar-s'hi companys de classe. Darrerament, una candidata a la presidència de la Generalitat de Catalunya, Jessica Albiach, ha arribat a parlar d'una colonització valenciana del Principat, i que els valencians eren tractats pel nacionalistes catalans com a xarnegos. Ella mateixa, que és valenciana, hauria de saber que ni en campanya electoral s'han de dir ximpletes com aquesta.

D'aquelles disposicions se'n va derivar una judicialització de la vida quotidiana veritablement insuportable, i milers de joves universitaris valencians vam marxar a altres latituds, sobretot nord enllà, o a les Illes Balears. El que semblava només un èxode laboral amagava, en realitat, una massiva expulsió de talent, una emigració forçosa de persones que estaven destinades a fer aportacions constructives al País Valencià, i que van haver de fer-les en altres terres, que no eren alienes, però tampoc era casa seva. Molts no hem tornat, però amb el canvi de signe polític a la Generalitat i l'Ajuntament de València, alguns s'han decidit a retornar. Un cas com el de Nathalie Torres, una filòloga d'aquella promoció, és ben representatiu d'aquest doble viatge: actualment és diputada a les Corts Valencianes i subdirectora general de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme. Però els més de vint anys de governs de dretes, destruint els drets, pesen molt, massa.

Tornem a la qüestió de noms. En aquelles pàgines dels meus diaris feia una petita digressió de semàntica històrica sobre el terme *Països Catalans*: el primer a emprar-lo públicament, malgrat el mite, no va ser Joan Fuster, sinó Alexandre Cirici, concretament en un llibre de l'any 1955 publicat a Mallorca: *L'arquitectura catalana*. En la mateixa col·lecció de llibres, l'any següent, Fuster l'utilitza també en el seu *La poesia catalana*, per primera vegada amb una consciència politicoterritorial ben definida, i des d'aleshores va anar prenent una certa inèrcia. Una inèrcia que cap a 1960 ja era prou important com per a generar polèmica, quan Vicens Vives, en reclamar una història de la catalanitat que disposés d'una prèvia definició del conjunt, i va reclamar un mot que possibilités desfer l'equívoc que implica dir-ne catalans, de tota la comunitat catalana, i no només del Principat. Fuster, en una resposta a Vicens Vives que la mort de l'historiador va impossibilitar que es

constituís en diàleg, va apostar decididament per la denominació Països Catalans, sobretot perquè «el problema del vocabulari ens ha de preocupar seriosament. El nom fa la cosa, en bona part. De la netitud de la nostra terminologia dependrà l'eficàcia de moltes de les nostres accions». Va ser el 1962 quan va consolidar-se aquesta denominació, a partir de la publicació del *Qüestió de noms*, de Joan Fuster, que ja s'havia convertit en *text símbol* des de l'aparició d'*El País Valencià* i *Nosaltres els valencians*. Els noms propis són una mena d'ancoratge a la realitat, ens designen, però també signifiquen. Fuster, en plantejar aquesta qüestió dels noms, sap que està donant un nom, però alhora realitzava un esforç que mai no s'havia fet perquè la nostra nació tingués el nom més propi possible, ateses les circumstàncies. Fuster intenta un nom, i altres carícies. L'origen del nom, que no del concepte, és posat en moviment no pas des de la hipotètica capital d'aquesta comunitat catalana —Comunitat Catalànica, en la proposta que Miquel Adlert i Xavier Casp farien en aquells dies, i que van oblidar—, Barcelona, sinó des d'allò que se'n diria perifèria, i la seva pluralitat resultava prou explícita com per a acollir totes les particularitats que la catalanitat engloba.

La versió en forma d'article anava precedida d'unes meditacions ferroviàries i encapçalada amb una citació no gaire erudita: «Som una noció!» que era una pintada a la porta d'un WC —vessant interior— de l'antiga Facultat de Filologia i Geografia i Història de la Universitat de València. Molts dels meus companys de Facultat d'aquells anys van fer el mateix recorregut que jo, per les dificultats per a trobar feina per culpa de les disposicions legals sobre el nom de la llengua —un cas de *Law Fare avant la lettre?*— la qual cosa em va fer afirmar que els Països Catalans existíem, sobretot, als trens.

En tot cas, cal tenir molt clar que sigui quin sigui el nom que li donem a l'articulació geopolítica del nostre espai cultural, la reacció no serà política i civilitzada: Un exministre que passa per liberal no dubta a afirmar, en una entrevista al diari *Las Provincias*, respecte a la posició del president de la Generalitat Valenciana: «¿La Commonwealth de Ximo Puig es que Barcelona sea Londres y Valencia Ceilán?»:

En este momento el presidente del partido es Pablo Casado y Pablo Casado merece un margen de confianza. Se encuentra con un partido en sus horas más bajas, por lo que yo llamaba las tres c, la gestión de la crisis, la corrupción y Cataluña. Un partido fracturado. Y con una amenaza por la derecha con Vox y por la izquierda con Ciudadanos.

Curiosament, el gruix de l'entrevista parla sobre Gibraltar, però el gran problema d'Espanya és una C, mentre les altres són c.

lo que pase en la mesa de negociación con Cataluña, no sea que esto acabe en privilegios para Cataluña que no sean extensibles al resto de las comunidades y nos encontremos con un Gibraltar al Norte de Vinaroz que ofrezca a las empresas las ventajas que nosotros no podemos ofrecer. Alterar la competencia es muy malo. Ojo a ese tema, ¿eh? Y ojo a la Commonwealth mediterránea de Ximo Puig que no sé en qué consiste, ¿es que Barcelona sea Londres y Valencia Ceilán? Si es eso no me parece lo más envidiable.¹⁰

Evidentment, per a García Margallo, Madrid és Pequín, i Barcelona és Hong Kong i Catalunya deu ser Nepal, i el problema català es resol a l'estil Tiananmen, com va quedar clar l'1 d'octubre de 2017. En resum, podem intentar-li noms i altres carícies, però la reacció espanyola serà sempre la mateixa. I no ens ha d'estranyar que sigui a *Las Provincias*, els nostres inventors de les *Fake News* per a aconseguir un *Law Fare*,¹¹ on l'exministre García Margallo faci aquestes consideracions.

No ens enganyem: l'espanyolisme blaver va agafar-se al nom del país, al de la llengua i als colors de la senyera, i no va parar fins a aconseguir els seu propòsit: que els valencians continuéssim ofrenant noves glòries a Espanya, si més no oficialment. Comptem, doncs, amb un reconeixement explícit per part de l'altre —un altre molt potent i problemàtic per a nosaltres—, de ser una unitat lingüística, cultural, literària; un fantasma recorre l'est de la península Ibèrica, és diu Països Catalans, i és molt evident a qui fa por. També tenim una evidència reactiva que els més alts representants del govern espanyol branden cada cop que les relacions entre valencians i catalans semblen anar bé, malgrat els seus esforços gens dissimulats —*aunque se note el cuidado*.

¹⁰ Entrevista de Paco Salazar. *Las Provincias*, 7 febrer 2021. Josep Vicent Boira, ideòleg de la proposta des de fa molts anys, va respondre amb un seguit de tuits que, com sempre en el seu cas, van ser molt seriosos i irònics: «Hombre, Sr. García Margallo, ¿podía haber hecho la comparación entre Londres, Canberra, Ottawa o Wellington!». «Por cierto, con todo cariño, le recomiendo la definición que “The Times” hace sobre la “Commonwealth”: “They are autonomous Communities [...] equal in status, in no way subordinate one to another in any aspect of their domestic or external affairs”. Pues eso.» Evidentment, li preocupa la fiscalitat de Gibraltar o, en un futur hipotètic, de Catalunya. Sens dubte considera el dúmping fiscal de Madrid una qüestió d'estat

¹¹ He desenvolupat aquestes qüestions en: «Venim del futur: som valencians Fuck-News i Law-fare: el cas del País Valencià com a precedent», *Mirmanda*, 15: *La permanència del fals. Dels mites als fakes*, 2020, pp. 122-142

UNA RESPOSTA LITERÀRIA

Com podem enfocar aquesta situació des de la literatura? En quina posició quedem els escriptors, òbviament afectats profundament per aquestes qüestions?

Escrivia Joan Fuster que «la crítica [...] dóna a una societat consciència de la seva literatura, en revelar-li que, sota la funció hedonística del poema, de la novel·la, del drama, hi ha un fort entrellat d'implicacions morals, i la figura exacta d'un poble que també així fa la seva història».¹² Si estenem l'argumentació fusteriana al conjunt d'expressions culturals i fins i tot institucionals de la consciència literària, hem de reflexionar sobre com és possible que una unitat literària tan forta sigui, alhora tan fràgil.

En els darrers mesos hi ha hagut alguns balanços crítics que han fet llistats d'obres i autors de referència per a l'any anterior o per a les novetats del següent en què l'absència d'autors o editorials del País Valencià i, en menor mesura, de les Illes, resultava molt evident. El primer va ser Vicenç Pagès Jordà, amb «L'assaig en català, cosa d'herois», publicat al diari *Ara* el 29 de desembre. Era el típic article de cap d'any, i no hi faltava un *name dropping* considerable, que anava de Sebastià Serrano i Josep Maria Terricabras a Xavier Febres, passant per d'Eloy Fernández Porta, Ferran Escoda, Mita Casacuberta i Enric Casasses, sense oblidar Javier Cercas i Enrique Vila-Matas que, com tothom sap, són imprescindibles en qualsevol bibliografia de l'assaig en català.

En aquest punt la literatura comparada, de la mà de la sociologia de la cultura, pot ajudar a pensar aquestes asimetries. Un camp literari arriba fins allà on arriben els seus efectes. És evident que el camp literari català inclou tots els territoris de la llengua catalana on hi ha expressió literària pròpia; però en tots els camps literaris —des del més petit fins al més gran— hi ha instàncies i llocs de consagració. Per exemple al camp literari francès, el lloc de consagració és París, les seves editorials, els seus suplementes i revistes literàries, les seves Universitats, Acadèmies, Écoles, Col·leges, Panthéons, etc. Però cap balanç de l'any literari francès ignoraria una editorial amb seu a Arles, com Actes Sud, i no hi faltarien autors publicats per aquesta magnífica editorial, o fins i tot a un segell molt petit però selecte com Au Diable Vauvert, amb seu en aquest petit poble de la Camarga —en francès, dir que alguna cosa està *au Diable Vauvert!*, és com dir a la fi del món o a la quinta forca.

Això és el que no passa en el camp literari català. Des de fa dècades, Barcelona ha estat el lloc de consagració, però fa temps que els autors més interessants ja no

| ¹² Joan FUSTER: *Obres Completes II. Diari. 1952-1960*, ed. cit, p. 216

publiquen en les seves editorials tradicionals. El fet que Edicions 62 fos inaugurada amb un llibre de Joan Fuster, *Nosaltres, els valencians*, l'any 1962, hauria de ser recordat més sovint. Sobretot avui que Grup 62 és una editorial absorbida pel Grupo Planeta, propietat de la família Lara, l'avi dels quals va entrar a Barcelona, per la Diagonal, el gener de 1939 amb les tropes franquistes.

Però també les institucions acadèmiques poden contribuir a crear aquesta consciència de la pròpia literatura i de la pròpia societat. Al cap i a la fi, totes les nacions culturals s'han constituït de la mateixa manera: poetes, historiadors, filòlegs són les tres columnes per a construir una comunitat imaginada i inventar la seva tradició.¹³ En aquest sentit, la interferència constant de la política espanyola i espanyolista en el marc legal, del qual es desprèn el normatiu, ha estat un agent de fragmentació fonamental: la redacció de l'Estatut d'Autonomia valencià va garbellar la qüestió de noms, sobretot pel que fa al nom de la llengua. I feta la llei, parada la trampa. El *Law-Fare* valencià encapçalat pel blaverisme i impulsat per la premsa reaccionària va aconseguir que els llicenciats en Filologia Catalana per la Universitat de València no poguessin exercir com a professors de valencià, i si ho aconseguien era al preu de ser contínuament assetjats només pel fet d'explicar una evidència tan científica com un arrel quadrat o la taula periòdica dels elements químics o la força de la gravetat.

Un episodi inoblidable va ser el moment en què les disposicions legals autonòmiques van prohibir estudiar en les assignatures de valencià i la seva literatura autors no nascuts a la Comunitat Valenciana. Això implicava que no podia estudiar-se Josep Pla, però sí, paradoxalment a Joan Fuster —el dimoni culpable de tot el pancatalanisme, indultat pel tèrbol atzar de ser nascut a Sueca— amb la qual cosa s'empobria notablement el context de reflexió sobre la literatura dels valencians. Algú s'imagina que a les classes de literatura espanyola es pugui estudiar Vicente Blasco Ibáñez, però no Leopoldo Alas Clarín? No per ridícula la situació era menys tràgica.

Per acabar-ho d'adobar, l'any 1995 apareix —a la Institució Alfons el Magnànim, en ple procés de descapitalització intel·lectual per part del Partit Popular—, una *Història de la literatura valenciana* a càrrec de Josep Lluís Sirera, que de cap

¹³ Benedict ANDERSON: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londres i Nova York, Verso, 1983. (*Comunitats Imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*, Catarroja, Afers-PUV, 2005). Eric HOBBSBAWN, Terence RANGER: *The Invention of tradition* (1983) «L'invent de les tradicions», intr. a Eric Hobsbawn i Terence Ranger (*L'invent de la tradició*, traducció catalana de Mercè Coll i Alfonso i Hortènsia Curell i Gotor, Vic, Eumo, 1988)

de les maneres pot considerar-se secessionista, però de títol ambigu, ateses les circumstàncies. En la introducció al seu llibre no eludeix pas la qüestió:

Arribem al darrer terme que calia explicar en aquesta *introducció*. I és el tan conflictiu de *valencià*. Fins a quin punt, en efecte, podem parlar de literatura valenciana? A què ens referim amb aquesta denominació? El lector que haja arribat fins ací supose que no tindrà gaires problemes al respecte, no debades ja he deixat caure un terme tan poc agradable per a un sector dels valencians com *català* en referir-me a la llengua que parlem una part considerable de nosaltres i que, històricament, ha jugat un paper fonamental en la literatura del nostre poble.¹⁴

Que una història de la literatura hagi de donar tantes explicacions sobre el nom del seu corpus no deixa de ser una part important de la nostra «Singularitat amarga» de què parlava Joan Fuster. Tanmateix cal recordar que quan Sirera publica aquest llibre, l'any 1995, Joan Lerma —un dels socialistes jacobins més aplicats a emprar l'eufemisme «la nostra llengua»— era encara el president de la Generalitat Valenciana, però amb la seva tasca de desmobilització i neutralitat calculada va deixar el terreny preparat perquè, el mateix any, Eduardo Zaplana arribés al Palau de la Generalitat. Just al costat, a la plaça de Manises, el pes del Partit Popular i Unió Valenciana —que al seu torn havien rebut el regal de Clementina Ródenas com a alcaldessa prèvia a Rita Barberà— feia que la Diputació de València replantegés de dalt a baix les seves accions culturals; amb un inequívoc aire de revenja, va procedir-se al desballestament de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, les publicacions de l'Institut Alfons el Magnànim van caure en figures literàries espanyolistes i, en algun cas, directament blaveres, que van buidar de contingut i sentit les col·leccions de la IVEI, van destruir el seu catàleg i van deixar en mans de personatges com Ricardo Bellveser o Carles Recio uns ingents recursos que van dilapidar a mans plenes.

Una de les funcions de les institucions literàries valencianes d'aquell moment, en mans de la dreta, va ser perpetuar una situació d'incerta diglòssia de nova planta, que tenia el seu rerefons en una inèrcia estructural que venia de la tardana Renaixença valenciana i dels efectes devastadors del franquisme al País Valencià; el desequilibri entre la literatura en castellà i en català al País Valencià. Sirera ho sintetitza força bé:

¹⁴ Josep Lluís SIRERA: *Història de la literatura valenciana*, València, Edicions Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació: Generalitat Valenciana - Diputació Provincial de València, 1995, pp. 17-18

Que les pressions i les influències s'hagen dirigit des de fa quatre-cents anys en la mateixa direcció (val a dir de l'escriptura en castellà a la feta en valencià) és una altra cosa. I que, per cert, ens hauria de fer reflexionar a tots. En efecte: això no és sols conseqüència del major desenvolupament de les lletres espanyoles per raons del tot òbvies, sinó també del fet que mentre els escriptors valencians en aquesta llengua tenien sempre clar quin era el seu context literari (el de la literatura espanyola) els qui ho feien en valencià relativament aviat perderen de vista que formaven part d'un marc més ampli, el de les lletres catalanes, raó per la qual només podien situar-se en relació amb els autors autòctons del passat i en relació a la literatura espanyola que escrivien els seus companys de lletres.¹⁵

Un exemple molt clar d'aquest veïnatge literari el constitueix l'aventura literària de la revista *Verbo*,¹⁶ dirigida per Joan Fuster i José Albi, sobretot les seves respectives trajectòries inicialment paral·leles i finalment divergents pel que fa al centre de gravitació literari. Joan Fuster ho explica molt bé en una entrevista:

Yo recuerdo una anécdota, de las primeras veces que hablé con Pla, que me dijo: «Usted es un señor de formación alemana tamizada por Ortega». Claro, aquello era una definición perfecta, porque yo era un señor que había leído cantidades considerables —si no el catálogo completo de *Revista de Occidente*. Desde Husserl hasta Max Scheler, es igual, todo me lo tragaba, con una voracidad propia de la época, naturalmente, y del temperamento. Y sólo un poco después comencé a descubrir a los franceses, lo que supuso un cambio importante en mi evolución ideológica. Cuando ya pude leer a Voltaire, Diderot, Montaigne, mi querido Montaigne, y pude leer a los novelistas franceses del XVII, del XVIII, etcétera. Influyeron mucho, es decir, casi fue una especie de detergente de mis lecturas germánicas y me afrancesé más tarde.¹⁷

És evident que les posicions de José Albi i Joan Fuster eren molt properes en allò poètic, però divergents en allò sociopolític. Tanmateix, experiències d'aquesta complexitat entre escriptors en català i castellà no són infreqüents, fins i tot en

¹⁵ Josep Lluís SIRERA: *Història de la literatura...*, pp. 18-19

¹⁶ Vegeu Jaume PÉREZ MUNTANER: «Joan Fuster i l'aventura literària de 'Verbo'», *Miscel·lània Joan Fuster, V. Estudis de llengua i literatura*, Barcelona, PAM, 1992, pp. 259-281. «Joan Fuster i la *Antología del surrealismo español*», Antoni MARTÍ MONTERDE (coord.): *Fuster entre nosaltres*, València, Generalitat Valenciana, 1993, pp. 83-92

¹⁷ JOAN FUSTER: *De viva veu. Entrevistes (1952-1992)*, Catarroja-Barcelona-Palma, Afers, 2003, pp. 261-262

l'actualitat, com per exemple un dels llibres més interessants dels darrers anys: *El fill del corrector / Arre, arre, corrector*,¹⁸ en què comparteixen autoria Adrià Pujol i Rubén Martín Giráldez, el traductor al castellà del text de Pujol.

LES LITERATURES CATALANES, UNA ASIMETRIA AMARGA

Però les asimetries dins del camp literari català no són menors. Darrerament hi ha hagut diversos balanços literaris a la premsa del Principat on ha quedat força palès que existeix una gran manca de curiositat i una deficient informació sobre les aportacions valencianes al conjunt de la nostra literatura.

Una gran país necessita que la seva capital sigui la seva síntesi i nucli i, per això, necessita una acumulació de capital simbòlic que la faci indiscutiblement centre de gravitació, atracció i projecció dels seus fets literaris més interessants. Renunciar a aquesta funció és tant com no saber, o no voler, ser una capital cultural. Un camp literari arriba fins allà on arriben els seus efectes, per tant, qualsevol retallada d'autors, editorials o públic lector significa un empetitiment del camp, i això també implica un empetitiment de la literatura. En un d'aquests balanços periodístics, la geografia de la literatura catalana més interessant del moment quedava entre el riu Llobregat i el Besòs, per no dir que quedava entre l'esquerra i la dreta de l'Eixample.

Sens dubte, això té a veure amb la terrible mancança d'un espai comunicatiu compartit que serveixi per a documentar la circulació d'obres, autors i tendències; en els darrers mesos, per exemple hi ha hagut una important mobilització per reclamar la reciprocitat de les emissions de TV3, À Punt i IB3. Potser en l'època en què molta gent mira diverses televisions per internet això semblava no tenir gaire importància, però només cal recordar el tancament judicial i la clausura policial dels repetidors d'Acció Cultural del País Valencià, per adonar-se'n que és una qüestió simbòlica important, malgrat la seva aparença material; com el retard en la relació ferroviària en alta velocitat entre València i Barcelona, o l'autopista de peatge amortitzada i reamortitzada més cara d'Europa.

El mateix es pot dir de les relacions literàries: cal tenir present que les obres —com qualsevol altre bé, simbòlic o material— circulen en unes determinades condicions socials, que no només són el seu context de producció i recepció, sinó que constitueixen un camp literari, tot entenent que el camp és, sempre, un espai de tensions. Una de les característiques dels camps, en la teoria de Pierre Bourdieu,

¹⁸ Adrià PUJOL i Rubén MARTÍN GIRÁLDEZ: *El fill del corrector / Arre, arre, corrector*, Barcelona, Hurtado y Ortega, 2019

és que tots els elements s'hi troben relacionats entre sí, i que la irrupció d'un nou elements provoca la reacció dels que ja hi eren; en el nostre cas, caldria parlar de la desaparició d'elements insubstituïbles del camp literari català: els escriptors i editors valencians i en menor mesura, balears. També cal assenyalar que el camp literari mai no és pur, i que es troba i defineix en relació amb d'altres camps amb els quals pot arribar a tenir fins i tot interseccions: el camp editorial, el camp acadèmic, el camp intel·lectual, el camp periodístic, el camp polític i fins i tot el camp del poder... La figura de l'escriptor no pot evitar, ho vulgui o no, ho sàpiga o no, entrar en relació amb tots aquests camps, la seva activitat s'hi desenvoluparà, i la seva autonomia com a escriptor serà sempre relativa en el camp literari.

Però, com en la circulació internacional de les idees, la circulació dins del camp català no està exempta d'un conjunt de tensions particulars i generals alhora. Afirmar Pierre Bourdieu, sobre això:

es creu sovint que la vida intel·lectual és espontàniament internacional. No hi ha res més fals. La vida intel·lectual és el lloc, com tots els altres espais socials de nacionalismes i d'imperialismes, i els intel·lectuals vehiculen, gairebé tant com els altres, prejudicis, estereotips, idees rebudes, representacions sumàries, molt elementals, que nodreixen els accidents de la vida quotidiana, les incomprendions, els malentesos, les ferides (per exemple les que pot causar al narcisisme el fet de ser desconegut en un país estranger).¹⁹

Bourdieu assenyala que en matèria de cultura no es pot deixar tot en mans de la postmodernitat neoliberal, perquè aleshores no hi haurà manera d'evitar que circuli el pitjor i no el més interessant. Sens dubte, el mercat de traduccions de la Fira de Frankfurt és un exemple evident; però el ressò de les obres literàries als mitjans de comunicació, especialment la premsa, s'hi assembla força. La solució que aporta Bourdieu és crear les bases d'un internacionalisme científic que implicaria un pas cap a un veritable internacionalisme intel·lectual. En el cas de la literatura catalana, tenim l'avantatge que no es tracta pas de relacions internacionals, sinó de corrents i moviments interns dins d'una unitat en què la pluralitat no significa fragmentació. En el nostre cas, no podem parlar de ferides internacionals, però sí d'una tendència a la fragmentació cultural que crea uns silencis i eclipsis que constitueixen un problema greu.

¹⁹ «Les conditions sociales de la circulation international des idées», París, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 145, desembre, 2002, pp. 3-4

Afortunadament, hem superat l'època en què dels escriptors valencians només es projectava una sola imatge, un sol autor: Ferran Torrent, amb la qual cosa va consolidar-se una tònica de literatura entretinguda i divertida —com la Vicenteta del programa de TV3 *Tres pics i repicó*— que s'assimilava de forma paradigmàtica a la figura de qualsevol escriptor del sud de la Sénia. No voldria ser injust amb un escriptor com Ferran Torrent, que en el seu moment va ser una figura clau en el desenvolupament d'una narrativa popular sobretot entre el públic més jove, en el camp de la novel·la negra amb el seu detectiu Butxana, que amb el temps va evolucionar cap a una certa novel·la memorialística, amb títols com *Gràcies per la propina*, Premi Sant Jordi 1994, i també de reflex i denúncia de la societat valenciana en la trilogia formada per *Societat limitada*. (2000), *Espècies protegides* (2003) *Judici final* (2006). El problema de Torrent no és altre que el de sempre, la professionalització de l'escriptor català actual, que el va dur a trobar-se en situacions editorials paradoxals com guanyar el Premio Planeta de l'any 2004, com en el cas del premi Sant Jordi, no sense polèmica.²⁰

Però el cas Torrent és només la punta d'un iceberg molt profund que el poeta i dietarista Ramon Ramon va saber assenyalar en tota la seva cruesa en un article publicat a *El Diario.es*, el 29 de gener de 2021: «Nosaltres, la cultureta»:

Sempre ens han titllat de «cultureta». Ja fa molts anys que la cultura catalana del País Valencià —els seus cercles actius, els seus escriptors, editors, etc.— és marcada amb aquest diminutiu de menyspreu: «cultureta». A València, l'hegemonia espanyolista ha ben pagat molts corifeus —de totes les famílies ideològiques i mediàtiques— per avortar qualsevol manifestació cultural que pogués qüestionar-la. Tant des de suposats sectors progressistes —ben maquillats de cosmopolitisme banal— com des de sectors conservadors —regionalistes, folklòrics, etc.— s'ha volgut anul·lar la cultura catalana dels valencians criminalitzant-la des del mateix llenguatge. Escriptors, periodistes, polítics, etc., sovint d'un nivell intel·lectual rasant, han tingut les trones de la ciutat ben obertes per a estigmatitzar el catalanisme polític i cultural a fi que no sortís mai del gueto.²¹

²⁰ En una entrevista publicada a *El País* (26 d'agost de 2000), Miquel Alberola li va preguntar «¿No ha pensado nunca en pasarse al castellano? Si me ofrecen el Premio Planeta, sí. Me lo dan, recojo los 50 kilos y vuelvo a casa. ¿No le parece?»

²¹ Ramon RAMON: «Nosaltres, la cultureta», *El Diario.es*, 29 de gener de 2021: <https://www.eldiario.es/comunitat-valenciana/opinion/nosaltres-cultureta_1_7176875.html> (consulta: 14/2/2021)

També hem deixat enrere l'època en què qualsevol entrevista a un autor del País Valencià incloïa un interrogatori sobre *Què-malament-estan-les-coses-allà-baix*, que sovint es convertia en el tema de l'entrevista encara que fos amb un poeta que acabava de publicar un bon llibre. Potser en algun moment va faltar una resposta *umbraliana*: «Yo he venido a hablar de mi libro». Però la millor resposta ha estat escriure molt, publicar bons llibres, ben editats per editorials del País Valencià o d'on sigui, i així intentar *normalitzar* —no m'agrada el terme, però fa intel·ligible el que vull dir— la presència d'autors a les editorials i als mitjans de comunicació de Barcelona. I val a dir que s'han aconseguit algunes fites innegables.

Pierre Bourdieu, en un text memorable i fundacional de tota una línia de reflexió, es preguntava si existeix una literatura belga.²² La conclusió a què arriba en la seva resposta és que a Bèlgica hi ha dos camps literaris asimètrics: els escriptors valons, malgrat tenir editorials i elements de consagració locals, busquen el reconeixement en les editorials i les revistes literàries de París, però només són reconeguts i integrats al centre de la literatura francesa al preu d'esborrar qualsevol traça de la seva condició belga. Si mantenen els atributs que comparteixen, en tant que belgues, amb els escriptors flamencs —relatius al camp literari neerlandès—, com ara la sensibilitat pel paisatge, els vincles amb la terra, etc., que acaben definint un estereotip provincial:

En la hipòtesi que volguessen dur fins al final l'estratègia del replegament en la diferència, no hi trobarien gaire res més, com la majoria dels provincials, que un accent, i estigmatitzat. Totes les contradiccions i tots els drames de la identitat cultural dominada es concentren en la relació amb la llengua i en el conflicte entre la llengua central i la llengua local que es troba al cor de cada u i que pot prendre formes dramàtiques, atès que els dos usos (distingit, parisenc / vulgar, belga) s'encarnen en les dues figures de l'autoritat, paternal i maternal.²³

²² Pierre BOURDIEU: «Existe-t-il une Littérature belge? Limites d'un champ et frontières politiques», *Études de lettres* 4, 1985, pp. 3-6; traducció catalana de Jaume Soler: «Existeix una literatura belga? Límits d'un camp i fronteres polítiques», *L'Espill* 44, 2013, pp. 72-74. En el mateix dossier dedicat al camp literari i espai polític a Europa, es tractaven d'altres casos semblants: Manfred GSTEIGER: «Littérature national et littératures minoritaires», *Littératures suisses, littérature européenne*; Carolina MORENO TENA: «L'espai literari escandinau»; Jacques LE RIDER: «Peut-on parler d'une littérature autrichienne?»; Arturo CASAS: «Apories de l'espai literari ibèric. Sistema interliterari i planificació historiogràfica en l'espai geocultural ibèric»; Antoni MARTÍ MONTERDE: «Camp literari, camps literaris a Catalunya?»

²³ Pierre BOURDIEU: «Existeix una literatura belga?», p. 75

Un dels primers a trencar aquella dinàmica provincialitzadora de la literatura catalana al País Valencià va ser Joan Francesc Mira, que amb un prestigi com a novel·lista i assagista molt ben guanyat als anys vuitanta i noranta en editorials valencianes com ara L'Estel, 3i4 o Bromera, s'ha consolidat amb investigacions del més alt nivell internacional, assaigs, novel·les, traduccions i articles periodístics, i des de fa anys publica amb regularitat a Barcelona, a La Magrana, Pòrtic, i ara és habitual al catàleg de l'Editorial Proa. Ha entrat a l'Institut d'Estudis Catalans i fins i tot va obtenir el Premi Ciutat de Barcelona amb *El professor d'història*.

Però el cas més remarcable, per sorprenent, ha estat l'acollida, tant per part del públic com per part de la crítica, dels llibres de Joan Benesiu, que amb *Gegants de gel* i *Serem Atlàntida* ha aconseguit un respecte editorial i un reconeixement com a escriptor català i europeu. Abans havia publicat una novel·la, *Intercanvi*, encara amb el seu nom civil, Josep Martínez Sanchis, a l'editorial Bromera. També cal recordar com va publicar-se la primera edició de *Gegants de gel*, com recorda Manuel Baixauli en el pròleg: va ser un llibre autoeditat, amb l'equívoc títol de *Els passejants de l'illa de Xàtiva*. De fet, l'escriptor va ser convocat en una sala neutra de l'edifici del Grup Planeta on li van proposar, precisament, l'autoedició a través de la seva empresa de serveis editorials amb el segell Vibooks. Ningú, a la seu del grup editorial més potent del país, va saber veure què significarien, ben llegides, aquelles pàgines escrites per un valencià que s'assemblava molt a W. G. Sebald, Roberto Bolaño, Sergio Pitol, Witold Gombrowicz i Claudio Magris. Poc després, a iniciativa de Baixauli, el llibre va arribar a les taules d'Edicions del Periscopi, amb el títol definitiu; va guanyar el premi Llibreter, el Crexells, tots dos a obra publicada; el seu següent llibre, *Serem Atlàntida*, el Ciutat de Barcelona. Actualment és una referència ineludible en qualsevol reflexió sobre la dimensió europea de la literatura catalana.

L'obra de Torrent, Mira o Benesiu, com abans l'arribada de Joan Fuster a Barcelona, previ pas editorial per revistes de l'exili, mostren clarament que, ben editada, la literatura escrita per autors valencians pot desenvolupar un paper molt important en el panorama actual de les lletres catalanes. D'entrada, per la seva incorporació al catàleg d'editorials barcelonines amb tota la tranquil·litat del món, i en el cas de Benesiu, plenament conscients de la dimensió radicalment literària i renovadora del seu catàleg.

Però, quina és la fortuna habitual dels llibres valencians, en el context general del camp literari català? Aquesta pregunta és clau, perquè en els darrers mesos

s'han publicat diversos balanços de novetats i recomanacions bibliogràfiques que han obviat no només escriptors valencians sinó també editorials clau del panorama català. Salvador Enguix, a les pàgines de *La Vanguardia*, publicava un balanç optimista: «El mejor momento del ensayo literario valenciano».²⁴ El periodista, molt encertadament, comença el seu article remarcant un fet molt important:

Habría que remontarse a los años 60 y 70 del pasado siglo para encontrar un momento tan importante, en producción y calidad, de la edición de obras de ensayo de autores valencianos y en lengua propia. Con una diferencia fundamental, en aquellas décadas el ensayismo giró principalmente en torno a la denominada «cuestión nacional valenciana», a partir de la sacudida que supuso para la intelectualidad catalana y valenciana la inmensa y disruptiva obra de Joan Fuster.

No puc estar més d'acord en aquest diagnòstic. Jo mateix vaig denunciar aquesta inflació d'assaig polític en un article a la revista *Literatures*.²⁵

Però, de manera sorprenent, no dedica cap espai a comentar les aportacions d'una editorial com Afers, que ara fa quaranta anys publicant assaig d'història, humanisme i fins i assaig literari. No és que els editors als quals se'ls hi dedica atenció no se la mereixin; però sembla que el periodista semblí excusar-se en un destacat sobre «Editoriales de referencia»:

Abordar este reportaje no ha sido fácil. La razón principal ha sido la de no citar a todos los autores valencianos y editoriales valencianas que están realizando una labor notable en el campo del ensayo en valenciano desde hace unos años. La lista es inmensa e incluye entre algunas destacadas a Tres i Quatre, Afers, Onada, Vinclé, Bromera, la PUV, Drassana, Edicions del Bullent o el Institut Alfons el Magnànim, de la Diputació de València o la editora Nuria Sendra.

De qualsevol manera, això no és el més preocupant, pel que fa al que estem comentant. El que resulta incomprensible és que aquest balanç es publiqui només a l'edició valenciana del periòdic del comte de Godó. És a dir, aquesta nota optimista, aquest reflexió ben interessant sobre el bon moment de l'assaig valencià no arribarà als lectors de Catalunya, no es trobarà als quioscs de la Rambla. No interpel·larà els

²⁴ *La Vanguardia*, 22 de gener de 2021

²⁵ «Tomba de la no ficció. Joan Fuster i les derrotes de la memòria», *Literatures*, 2a època, núm. 1, 2003, pp. 21-46

lectors d'Edicions 62, Periscopi, Quaderns Crema, Amsterdam, Minúscula o Ela Geminada, on també publiquen autors valencians.

Pocs dies més tard, el 30 de gener i enmig de nombroses queixes a les xarxes socials per l'article d'Enguix, al diari digital *Nosaltres la Veu*, Víctor Labrado publicava una resposta força contundent: «L'assaig valencià, del tango al berenar de Pasqua», especialment sobre la dificultat de delimitar l'assaig valencià:

Perquè l'«assaig valencià» es veu que tot el món sap què és, però nosaltres no ho tenim tan clar. Com ara, *La via valenciana*, editat en Afers, d'Ernest Lluch (12 desembre 2020), nascut a Girona, és assaig valencià? *Fronts oberts*, editat a la Ela geminada, i *Els arbres de Berkeley*, de les PUV (5 setembre 2020), d'Antoni Defez, nascut a València però resident a Girona, tot al revés que el senyor Lluch, ho comptarem com a assaig valencià? Seria més una qüestió de partida de naixement o més de certificat de residència? I de *L'home impacient* (4 juliol 2020), de Martí Monterde, publicat a El Bullent, què farem? I de *Mosaic. Màximes i pensaments* (21 març 2020), d'Antoni Seva, publicat a les PUV? Tots dos autors són valencians de naixement, però han viscut a Catalunya, escriuen amb un valencià de coloració oriental.²⁶

Aquesta problematització i invisibilització és encara més evident en el cas de les revistes, i aquí no és només una qüestió geogràfica. Tothom a Catalunya té en el cap revistes com *El Món d'Ahir*, *Els Marges*, *Revista de Catalunya* o *La Maleta de Portbou*. En aquest darrer cas, el fet que sigui una revista impulsada per un dels principals intel·lectuals catalans, Josep Ramoneda, fa una mica sorprenent que l'única paraula en català que s'hi ha publicat fins ara sigui el nom del poble on va morir Walter Benjamin, en la capçalera; que sigui una revista internacional, cosmopolita a l'estil del festival Kosmòpolis, sembla implicar que l'única condició per a ser considerat cosmopolita és no escriure habitualment en la llengua dels veïns de Portbou. Però això seria ja el tema d'un altre article... El que em sembla molt més important en el nostre debat és el desconeixement, per part de la massa crítica barcelonina, de revistes com *L'Espill*, *Pasajes*, *Afers*, *Debats*, *Lletraferit*, entre d'altres, en alguna de les quals hi publiquen amb freqüència assagistes del Principat com per exemple el mateix Ramoneda.

²⁶ VÍCTOR LABRADO: «L'assaig valencià, del tango al berenar de Pasqua», *Nosaltres la Veu*, 30 de gener de 2021: <<https://www.nosaltreslaveu.cat/noticia/42563/lassaig-valencia-del-tango-al-berenar-de-pasqua>> (consulta: 14/2/2021)

Aquesta ignorància esdevé encara més problemàtica si atenem la valoració acadèmica de les revistes, que en els darrers anys s'ha centrat en una bibliometria sinistra que penalitza la investigació en llengua catalana. Posaré només un exemple comparatiu, l'índex Carhus de l'Aqu, que avalua totes les publicacions científiques establint quatre categories: A, B, C, D, atenent criteris d'impacte. En la penúltima versió d'aquest índex, *L'Espill* estava qualificada en la categoria C, *Afers* en la categoria A; però en la darrera, *L'Espill* ha baixat a la categoria D, i *Afers*, a la B. En canvi, revistes com *Estudis Romànics* o *Els Marges*, gaudeixen des de fa anys de la màxima consideració: A. Aquest ús pervers de l'avaluació de la recerca té repercussions molt greus en la trajectòria acadèmica del professorat no funcionari de les Universitats catalanes, la qual cosa ja és prou important, però encara és molt més preocupant l'efecte sobre l'assaig com a modalitat de recerca, pensament i erudició en llengua catalana. He tractat precisament en aquesta mateixa revista²⁷ el tema, i, fins i tot, s'han fet congressos²⁸ i publicacions en què s'ha reflexionat sobre aquestes males pràctiques al món universitari.

Tots aquests detalls, per separat, no tindrien gaire importància, més enllà de les afectacions curriculars o d'autoestima de cadascú. Però si traslladem els seus efectes al camp literari, especialment pel que fa a l'assaig, el resultat pot arribar a ser extremament demolidor per al conjunt de la literatura catalana

Per reprendre la nostra argumentació en el fil del pensament de Pierre Bourdieu, però també amb Joan Fuster, en podríem preguntar: «Com és possible ser belga?». En la asimetria que hem descrit, si algun dia es produeix la independència de Catalunya deixant enrere la resta dels Països Catalans —una hipòtesi força versemblant a hores d'ara—, el dossier de la revista *L'Espill* cobraria un nou sentit. Catalunya seria independent, sí; però una part important del seu llegat canònic i històric —Ausàs, March, Joanot Martorell, Ramon Llull, Roiç de Corella, per exemple— quedarien fora del nou estat; també alguns clàssics de la literatura

²⁷ Antoni MARTÍ MONTERDE: «La destrucció de la recerca en Humanitats a Catalunya», *L'Espill* 38, 2011, pp. 167-172

²⁸ I Congreso Internacional de Malas Prácticas Universitarias. València, Universitat de València, 21-23 de novembre de 2018. Organitzat a la Facultat de Dret pels professors de Dret Administratiu Andrés Boix Palop, Gabriel Doménech i Reyes Marzal. <<https://aflabor.wordpress.com/2018/09/20/i-congreso-internacional-de-malas-practicas-universitarias/>>

catalana contemporània, com ara Joan Fuster, o Llorenç Villalonga. Els escriptors catalans residents al País Valencià o a les Illes quedàrem en una posició semblant a la dels escriptors del Rosselló. La temptació de considerar tots aquests escriptors com el *valons* de la literatura catalana resulta especialment perillosa.

En realitat, l'anàlisi de Bourdieu ja té una possible aplicació perfecta: cas de la literatura espanyola als Països Catalans; fins i tot es pot apreciar com el reconeixement i la consagració a Madrid té a veure amb l'esborrament de la seva condició de ciutadans de Catalunya i els pronunciaments explícits contra el catalanisme i les lletres catalanes: els exemples de Juan Marsé, Eduardo Mendoza o Félix de Azúa són molt evidents. No podem caure en l'error de crear dos sistemes *valons* al camp literari català. Cada vegada que un balanç sobre la literatura catalana oblida el reconeixement de les publicacions de valencians balears o rossellonesos, la literatura catalana s'empeteix, la cultura catalana perd pes, i la possibilitat d'actuar com el que plantejava Joan Fuster, una literatura entre literatures, trontolla. Potser podríem parlar d'una certa irresponsabilitat per part dels mitjans de comunicació de Barcelona, i de la inconsciència del fet que, sense una acumulació de capital simbòlic que vagi més enllà dels seu terme municipal o de l'àrea metropolitana, Barcelona no podrà ser considerada, de cap manera, una veritable capital cultural europea.

Tal com vaig suggerir en un número anterior de *L'Espill*, no podem esperar la independència de Catalunya per a pensar i repensar les dimensions i relacions internes de la literatura catalana; al cap i a la fi la literatura és l'estat que no tenim, un espai de llibertat: «¿amb què no és incompatible la llibertat?»,²⁹ es preguntava Fuster, i Josep Pla semblava respondre des del fons sense temps dels llibres: «tot intel·lectual, quan s'ha parlat de tot, és sempre, per definició, un creador de llibertat. I bé, la llibertat es crea essent lliure».³⁰ D'això es tracta: sigui a l'Euram, l'Euromed, l'Euroregió, el corredor mediterrani, *La nova articulació catalana-valenciana-balear*, o la Commonwealth. O, és més senzill encara, també avui: La literatura dels Països Catalans. ☺

²⁹ Joan FUSTER: *Sagitari*, València, Diputació de València, 1984, p. 84

³⁰ X.Y.Z.: «Mitja hora amb Josep Pla», en el número de juny de 1927, p. 582